

МЕРЕНИЧ О. С.

аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
(Ужгородський національний
університет)

УДК 351.862:342.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.61>

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: РОЛЬ ОБОРОННО-СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Визначено, забезпечення національної безпеки України в умовах збройної агресії Російської Федерації та глобальних трансформацій безпекового середовища вимагає системного підходу до формування та реалізації відповідної державної політики. Центральною складовою цього процесу є нормативно-правовий механізм, який включає систему правових норм, стратегічних документів, управлінських процедур та інституційних механізмів.

Встановлено, актуальні оборонно-стратегічні документи є невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки України, позаяк формують основу для організації та координації зусиль усіх суб'єктів сектору безпеки, визначають рамкові принципи взаємодії між органами державної влади, силовими структурами та іншими учасниками сектору, забезпечують єдність їхніх дій у досягненні спільних стратегічних цілей. Такі документи встановлюють чіткі функції кожного суб'єкта, формують систему управління та сприяють підвищенню ефективності міжвідомчої взаємодії.

Підкреслено, важливим завданням оборонно-стратегічних документів є визначення пріоритетів у використанні ресурсів держави, котре передбачає концентрацію фінансових, технічних і людських ресурсів на розвиток критичних спроможностей, необхідних для забезпечення стійкості перед сучасними викликами. Зокрема, йдеться про модернізацію озброєння, посилення кібербезпеки, захист критичної інфраструктури та створення ефективної системи територіальної оборони. Враховуючи обмеженість ресурсів, досліджувані документи виступають інструментом стратегічного планування, що дозволяє забезпечити раціональне використання наявних можливостей.

Акцентовано, оборонно-стратегічні документи відіграють ключову роль у забезпеченні інтеграції України до міжнародних систем колективної безпеки, визначають принципи та механізми співпраці з міжнародними партнерами, зокрема НАТО та Європейським Союзом. Документи враховують стандарти Альянсу, формують дорожню карту реформ сектору безпеки та оборони, зокрема у сфері планування, управління, підготовки кадрів та технічного забезпечення.

Наголошено, оборонно-стратегічні документи не лише забезпечують функціональну взаємодію всіх складових сектору безпеки, але і виступають основою для зміцнення обороноздатності держави. Їхній зміст визначає довгострокові пріоритети та завдання, що створюють умови для захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України.

Ключові слова: національна безпека, зовнішні загрози, гібридна війна, кібербезпека, міжнародне співробітництво, обороноздатність, оборонно-стратегічні документи.

Merenych O. S. Structural elements of the normative and legal mechanism of ensuring national security of Ukraine: the role of defense and strategic documents

It has been established that ensuring Ukraine's national security in the context of the Russian Federation's armed aggression and global transformations in the security environment requires a systematic approach to the formation and implementation of state policy. A central component of this process is the normative and legal mechanism, which includes a system of legal norms, strategic documents, managerial procedures, and institutional mechanisms.

It has been determined that contemporary defense and strategic documents are an integral part of Ukraine's national security system, as they provide the foundation for organizing and coordinating the efforts of all security sector entities, define the framework principles of interaction between government authorities, security forces, and other sector participants, and ensure the unity of their actions in achieving common strategic goals. Such documents delineate the specific functions of each entity, establish a governance system, and contribute to enhancing interagency cooperation.

The study emphasizes that a crucial task of defense and strategic documents is to determine priorities for the allocation of state resources, which involves focusing financial, technical, and human resources on developing critical capabilities necessary to ensure resilience against modern challenges. This includes the modernization of armaments, strengthening cybersecurity, protecting critical infrastructure, and creating an effective territorial defense system. Given resource constraints, these documents act as tools for strategic planning, enabling the rational use of available resources.

The paper highlights the pivotal role of defense and strategic documents in ensuring Ukraine's integration into international collective security systems, defining principles and mechanisms of cooperation with international partners, particularly NATO and the European Union. These documents incorporate Alliance standards and establish a roadmap for security and defense sector reforms, including planning, management, personnel training, and technical support.

It is underscored that defense and strategic documents not only ensure functional interaction among all components of the security sector but also serve as a foundation for strengthening the country's defense capabilities. Their content outlines long-term priorities and objectives, creating the conditions for protecting Ukraine's sovereignty, territorial integrity, and independence.

Key words: *national security, external threats, hybrid warfare, cybersecurity, international cooperation, defense capability, defense and strategic documents.*

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки України в умовах збройної агресії Російської Федерації та глобальних трансформацій безпекового середовища вимагає системного підходу до формування та реалізації відповідної державної політики. Центральною складовою цього процесу є нормативно-правовий механізм, який включає систему правових норм, стратегічних документів, управлінських процедур та інституційних механізмів. Одним із ключових елементів цього механізму є оборонно-стратегічні документи, які визначають напрями розвитку сектору безпеки та оборони, розподіл ресурсів і засобів, а також алгоритми дій державних органів в умовах кризових ситуацій.

Попри значний прогрес у реформуванні системи безпеки та оборони України, зокрема в контексті адаптації до стандартів НАТО, залишається низка проблем, пов'язаних із недосконалістю нормативно-правового забезпечення. Це стосується як чіткості ієрархії стратегічних документів, так і їх узгодженості з базовими законами та міжнародними зобов'язаннями

України. Іншою важливою проблемою є недостатнє врахування динаміки змін безпекового середовища під час розробки стратегічних документів. Виклики, зокрема у кіберпросторі, інформаційній сфері, а також у питаннях мобілізації ресурсів і підготовки людського потенціалу, часто залишаються лише задекларованими, без достатньої нормативно-правової конкретизації. Також постає питання гармонізації оборонно-стратегічних документів із актами законодавства, які регулюють діяльність сектору безпеки та оборони.

Стан дослідження. Аналіз проблематики забезпечення національної безпеки України знайшов своє відображення у наукових доробках О. Бандурки, О. Борисенко, Ю. Битяка, О. Давидюка, С. Домбровської, А. Калюжного, Є. Романенка, Г. Ситника та ін.

Метою статті є аналіз ролі оборонно-стратегічних документів у сфері забезпечення національної безпеки України.

Виклад основних положень. Одним із ключових структурних елементів загальної системи національної безпеки та оборони України є оборонно-стратегічні документи держави [1], котрі створюють нормативно-правову базу для формування політики, планування і реалізації заходів у сфері безпеки та оборони. Зазначені документи забезпечують стратегічний напрямок дій усіх суб'єктів сектору безпеки, задаючи рамки, пріоритети і цілі для розвитку держави в умовах сучасних викликів.

«Стратегія національної безпеки України» є базовим документом, що визначає пріоритети державної політики у сфері національної безпеки. Зазначений документ формує концептуальні підходи до захисту суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу, економічного і соціального розвитку. Стратегія охоплює широке коло питань, серед яких:

- ідентифікація реальних і потенційних загроз національній безпеці;
- визначення пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики у сфері безпеки;
- окреслення ролі та напрямків модернізації діяльності суб'єктів сектору безпеки [2].

Стратегія воєнної безпеки України 2021 року є концептуальним документом, що визначає основні принципи, цілі та завдання державної політики у сфері забезпечення обороноздатності держави. Вона ухвалена як відповідь на сучасні виклики та загрози, пов'язані з воєнною агресією Російської Федерації, глобальними змінами у безпековому середовищі та необхідністю реформування сектору оборони відповідно до євроатлантичних стандартів. Воєнна безпека України розглядається як одна із ключових умов для реалізації права українського народу на самовизначення, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та сталого розвитку держави. Зазначена концепція базується на демократичних цінностях, верховенстві права, свободі, гідності та безпеці громадян.

Захист суверенітету та територіальної цілісності є найважливішою функцією держави, яка реалізується через всебічну мобілізацію ресурсів, зокрема воєнних, політичних, економічних, міжнародно-правових та соціокультурних. У цьому контексті Стратегія відображає необхідність протидії існуючим викликам, зокрема воєнній агресії з боку Російської Федерації, та формування системи оборони, здатної до стійкого опору.

Всеохоплююча оборона є центральним елементом Стратегії, що поєднує превентивні дії, стійкість до загроз та інтеграцію з міжнародними безпековими структурами. Така концепція передбачає: 1) превентивні дії, що спрямовані на виявлення та нейтралізацію загроз у всіх сферах: суші, морі, повітрі, кіберпросторі та інформаційному середовищі; 2) використання всього потенціалу держави та суспільства, котре охоплює синергію воєнних і невоєнних інструментів, залучення економічних, політичних, дипломатичних і соціальних ресурсів для забезпечення обороноздатності; 3) асиметричні та інноваційні підходи до збройної боротьби – застосування новітніх технологій, кіберзасобів та спеціальних операцій для компенсації чисельної та технічної переваги противника [3].

Стратегія воєнної безпеки України є всеосяжним документом, який поєднує аналіз викликів із визначенням шляхів їх подолання та спрямований на забезпечення сталого розвитку оборонної системи держави, посилення її міжнародної позиції та ефективну протидію сучасним загрозам, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності і безпеки України.

Стратегічний оборонний бюлетень України, затверджений Указом Президента України від 17 вересня 2021 року, є важливим стратегічним документом, який визначає основні напрями розвитку сектору оборони та безпеки України на коротко- та середньострокову перспективу. Бюлетень має на меті забезпечення реалізації всеохоплюючої оборони України, розвитку оборонних спроможностей, інтеграції до євроатлантичних структур, а також адаптації сил оборони до сучасних викликів та загроз. Документ базується на чинній правовій основі, що охоплює Конституцію України, закони України, Стратегію національної безпеки та Стратегію воєнної безпеки. Він враховує міжнародні зобов'язання держави, зокрема у рамках співпраці з НАТО. Правова обґрунтованість бюлетеня є важливою гарантією його легітимності та узгодженості із загальною державною політикою у сфері безпеки.

Бюлетень передбачає перехід сектору оборони на новий рівень функціонування, що ґрунтується на принципах демократичного цивільного контролю, підвищення ефективності управління та ресурсного забезпечення. Особливий акцент зроблено на впровадженні стандартів НАТО у всіх аспектах діяльності Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Зокрема, визначено завдання з модернізації військової техніки, розвитку інноваційних технологій, створення системи кібероборони, підготовки кадрів відповідно до євроатлантичних стандартів, а також забезпечення гендерної рівності у військовій сфері.

Документ також передбачає положення щодо адаптації оборонного менеджменту до сучасних умов шляхом застосування програмно-проектного підходу, що відповідає практикам держав-членів НАТО, та впровадження якого забезпечить прозорість та ефективність використання оборонних ресурсів, сприятиме залученню міжнародної допомоги та реалізації інвестиційних проектів.

Особливої уваги заслуговує стратегічна мета бюлетеня – досягнення оперативної і технологічної сумісності з державами-членами НАТО, що є ключовим етапом на шляху до інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір. Для цього передбачено широкий комплекс заходів, зокрема участь у спільних навчаннях, модернізації військової освіти та наукових досліджень, впровадження сучасних підходів до організації військової служби.

Стратегічний оборонний бюлетень України є важливим інструментом формування державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і безпеки. Його реалізація залежить від належного фінансування, взаємодії між органами державної влади, а також від ефективної координації із міжнародними партнерами. У цьому контексті особливу роль відіграє вдосконалення нормативно-правової бази у сфері оборони [4].

«Стратегія забезпечення державної безпеки» 2022 року визначає основні напрями державної політики у сфері забезпечення державної безпеки, серед яких:

1. запровадження проактивного підходу на основі управління ризиками – передбачає перехід від реагування на загрози до їхнього попередження через впровадження ризико-орієнтованих моделей управління, що сприятиме зниженню рівня вразливості системи державної безпеки до потенційних загроз;
2. чітке розмежування повноважень між суб'єктами сектору безпеки та оборони через оптимізацію повноважень і завдань органів сектору безпеки, забезпечення ефективної взаємодії між ними, у тому числі в аспекті інформаційного обміну, що є необхідною умовою для підвищення їхньої результативності;
3. удосконалення законодавства у сфері державної безпеки шляхом приведення нормативно-правової бази у відповідність до європейських стандартів та документів НАТО, гармонізації національних норм з міжнародними вимогами, що сприятиме інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору.
4. розвиток державно-приватного партнерства, котре повинно забезпечувати збалансоване врахування пріоритетів державної безпеки (приватні суб'єкти можуть бути залучені до виконання окремих завдань у межах загальної системи безпеки, зокрема у сферах кіберзахисту та охорони критичної інфраструктури);
5. захист державної таємниці та службової інформації – зміцнення системи захисту інформації з обмеженим доступом повинно базуватися на впровадженні стандартів безпеки

НАТО та Європейського Союзу, котре охоплює як удосконалення законодавчого регулювання, так і підвищення технологічних можливостей у цій сфері;

6. участь у міжнародних програмах співробітництва – приєднання до міжнародних ініціатив дозволить Україні запозичувати передовий досвід у сфері державного управління безпекою [5].

Слід підкреслити, що морська безпека України займає ключове місце у загальній системі національної безпеки держави. Її основні пріоритети визначаються сучасними викликами, пов'язаними із забезпеченням суверенітету, територіальної цілісності та інтеграцією до міжнародної безпекової системи. Головні пріоритети у цій сфері відповідно до «Стратегії морської безпеки України» можна сформулювати наступним чином:

1. захист прав, свобод і законних інтересів громадян України – у морських просторах України повинні бути гарантовані права українських громадян, як тих, хто безпосередньо здійснює господарську діяльність у морській галузі, так і тих, чиї права можуть бути порушені внаслідок агресії або незаконної діяльності в морських акваторіях;

2. гарантування відсічі широкомасштабній збройній агресії з морських напрямків – Україна має забезпечити готовність до відбиття можливих атак з боку Російської Федерації, яка здійснює агресивні дії з використанням своїх військово-морських сил; стратегічною метою є витіснення агресора за межі території України та її морських просторів;

3. відновлення суверенітету та територіальної цілісності України – пріоритетом є повернення тимчасово окупованих територій, у тому числі морських акваторій, та відновлення повного контролю над територіальними водами у міжнародно визнаних кордонах України;

4. відновлення миру в Україні – забезпечення тривалого та стабільного миру є невід'ємною частиною національної безпеки та охоплює як дипломатичні зусилля, так і військові заходи, спрямовані на встановлення справедливого мирного порядку;

5. розбудова військово-морського потенціалу – Україна повинна відновити та розвинути свій військово-морський флот до рівня, який дозволяє ефективно стримувати потенційних агресорів; крім того, важливим є розвиток річкового транспорту і портової інфраструктури для забезпечення економічної та стратегічної стійкості;

6. забезпечення судноплавства відповідно до норм міжнародного права – у морських просторах України повинні діяти режими судноплавства, визначені Конвенцією ООН з морського права, котрі передбачають захист прав суден на вільне плавання, безпеку портів та підтримання стабільного режиму роботи торгових шляхів;

7. інтеграція до міжнародних безпекових систем – важливим вбачається продовження курсу на інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО, що дозволить Україні отримати додаткові гарантії безпеки; поряд із зазначеним, слід розвивати регіональні ініціативи для стабілізації ситуації на Чорному та Азовському морях;

8. перетворення Чорного та Азовського морів на зони миру і торгівлі – метою є запобігання спробам Росії монополізувати ці акваторії; Чорне та Азовське моря повинні стати відкритими для міжнародної торгівлі, вільного судноплавства і взаємовигідного співробітництва, що відповідає міжнародним нормам [6].

Варто зауважити, що пріоритети морської безпеки України є багатогранними та передбачають як військовий, так і економічний, правовий та дипломатичний аспекти. Їх реалізація вимагає комплексного підходу, котрий охоплює модернізацію військово-морських сил, гармонізацію з міжнародними стандартами та активну інтеграцію у глобальну систему безпеки, що дозволить зміцнити позиції України як суверенної морської держави.

Висновок. Актуальні оборонно-стратегічні документи є невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки України, позаяк формують основу для організації та координації зусиль усіх суб'єктів сектору безпеки, визначають рамкові принципи взаємодії між органами державної влади, силовими структурами та іншими учасниками сектору, забезпечують єдність їхніх дій у досягненні спільних стратегічних цілей. Такі документи встановлюють чіткі функції кожного суб'єкта, формують систему управління та сприяють підвищенню ефективності міжвідомчої взаємодії.

Важливим завданням оборонно-стратегічних документів є визначення пріоритетів у використанні ресурсів держави, котре передбачає концентрацію фінансових, технічних і людських ресурсів на розвиток критичних спроможностей, необхідних для забезпечення стійкості перед сучасними викликами. Зокрема, йдеться про модернізацію озброєння, посилення кібербезпеки, захист критичної інфраструктури та створення ефективної системи територіальної оборони. Враховуючи обмеженість ресурсів, досліджувані документи виступають інструментом стратегічного планування, що дозволяє забезпечити раціональне використання наявних можливостей.

Оборонно-стратегічні документи відіграють ключову роль у забезпеченні інтеграції України до міжнародних систем колективної безпеки, визначають принципи та механізми співпраці з міжнародними партнерами, зокрема НАТО та Європейським Союзом. Документи враховують стандарти Альянсу, формують дорожню карту реформ сектору безпеки та оборони, зокрема у сфері планування, управління, підготовки кадрів та технічного забезпечення.

Оперативність реагування на зміну безпекового середовища є однією з ключових функцій оборонно-стратегічних документів, оскільки вони також серед іншого передбачають механізми моніторингу та прогнозування потенційних загроз, а також забезпечують готовність сектору безпеки до кризових ситуацій. Завдяки адаптивності та гнучкості таких документів, держава здатна своєчасно змінювати пріоритети та мобілізувати ресурси у відповідь на нові загрози. Їх реалізація сприяє підвищенню готовності сил і засобів сектору безпеки, проведенню регулярних навчань, перевірок боєздатності та впровадженню сучасних технологій.

Оборонно-стратегічні документи не лише забезпечують функціональну взаємодію всіх складових сектору безпеки, але і виступають основою для зміцнення обороноздатності держави. Їхній зміст визначає довгострокові пріоритети та завдання, що створюють умови для захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України.

Список використаних джерел:

1. Національна безпека України: складові елементи та виклики сьогодення. Український мілітарний портал. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/natsionalna-bezpeka-ukrayiny-skladovi-elementy-ta-vyklyky-sogodennya/> (дата звернення: 16.01.2023)
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 04.05.2023)
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України №121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n8> (дата звернення: 16.08.2024)
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17> (дата звернення: 23.07.2024)
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України №56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення: 23.07.2024)
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію морської безпеки України»: Указ Президента України №468/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4682024-51461> (дата звернення: 16.08.2024)

